

DOI: 10.46340/ephd.2020.6.2.2

Olha ButurlimovaORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8881-0881>*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine***THE MEASURES OF PARTY AGITATION
DURING THE EARLY PERIOD OF THE BRITISH
LABOR PARTY (1891-1931)****Ольга Бутурлімова***Київський національний університет імені Т. Шевченка, Україна***ЗАСОБИ ПАРТІЙНОЇ АГІТАЦІЇ
В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ БРИТАНСЬКОЇ
ЛЕЙБОРИСТСЬКОЇ ПАРТІЇ (1891-1931)**

The article analyzes the measures of party agitation, which were used during the period of the British Labour Party's formation at the end of the 19th – beginning of the 20th century. The activities of the Labour Church, Socialist Sunday Schools, Clarion Vans, and their cooperation with the Independent Labour Party, as the predecessor of the future Labour Representation Committee and the British Labour Party are also determined. Party's achievements in cooperation with the female electorate are examined. Considerable attention is paid to the analysis of the British periodicals of that time. The author concludes that the Labour Party's press in the early 20th century was popular among a small circle of socialist sympathizers and supporters of the Independent Labour Party, due to their small income and strong pressure of competitors – the liberal and conservative British periodicals. The author also concludes that the different types of activities of these socialist organizations and the spread of socialist literature and periodicals explain the electoral successes of the British Labour Party in 1924 and 1929.

Keywords: Labour Party, Independent Labour Party, Labour Church, agitation, Clarion Vans, press, Socialist Sunday Schools, electorate.

Наприкінці XIX-на поч. XX ст. британські лейбористи пройшли складний шлях об'єднання різних робітничих та соціалістичних організацій у єдину політичну силу, яка замінила лібералів у традиційній двопартійній системі та отримала змогу у січні 1924 р. сформувати свій перший уряд.

В 1893 р. в Бредфорді була сформована Незалежна Робітничая партія (НРП), яка разом з тред-юніонами, Фабіанським товариством і Соціал-Демократичною Федерацією стала основою створеного у 1900 р. Комітету Робітничого Представництва, який у 1906 р. було перейменовано у Лейбористську партію з нагоди обрання 29 кандидатів в Парламент.

Одними з найважливіших чинників, які сприяли консолідації лейбористського руху, стали складні умови життя і праці, що змусили робітників згуртуватися в боротьбі проти роботодавців. Наприкінці XIX – на початку XX ст. відбувалися страйки проти зниження заробітної плати і врегулювання тривалості робітничого дня, судові процеси проти профспілок. Це призвело до усвідомлення керівниками робітничого руху необхідності збільшення робітничого представництва в Парламенті і створення політичної сили, яка і захищатиме інтереси робітників найманої праці. Робітники різної кваліфікації та поглядів об'єднували зусилля та виступали єдиним фронтом в боротьбі за свої права.

Суттєвою перешкодою для участі у парламентських виборах була нестача коштів. Тому, щоб залучити грошові фонди тред-юніонів, доводилося йти на компроміси в ідеологічних питаннях, обираючи шлях, який би задовольнив найширше коло представників праці в їхній спільній меті.

Свій перший політичний досвід представники від робітників отримували в лавах Ліберальної партії. Остання недооцінювала майбутніх конкурентів, та сприймала їх присутність як цілком достатнє, на їхню думку, задоволення інтересів частини робітничого електорату. Однак цей парламентський та партійний досвід надав лідерам лейбористів популярності, впевненості та необхідних практичних знань.

Також, плідною була співпраця НРП і Лейбористської Церкви, заснованої у 1891 р. в Манчестері Дж. Тревором. Наприкінці 1890-х і аж до початку Першої світової війни ці дві організації мали тісні зв'язки. Лейбористська Церква пропагувала, що капіталізм, це є гріх, і суспільство потребує очищення, або за словами першого очільника Лейбористської партії, Кейра Харді «соціального спасіння»¹. Спочатку девізом церкви було гасло: «Бог – наш Король», пізніше змінене на «Нехай працівники будуть основою громадянського суспільства» (Let Labour be the basis of civil society). Тобто, Лейбористська Церква сповідувала соціалістичні ідеї та була заснована на принципах, які поділялися членами НРП². На нашу думку, саме завдяки активній діяльності Лейбористської церкви, соціалістичному рухові і новоутвореній Лейбористській партії вдалося заручитися підтримкою тих виборців, хто відчував себе ізольованим в Англіканській церкві і нонконформістських деномінаціях, тих, хто ще не мав політичних прав, а згодом і тих, хто під час Першої світової війни відчував вороже ставлення з боку суспільства за свої паціфістські позиції.

Підтвердженням тісних зв'язків Лейбористської церкви та НРП є наказ виконавчого комітету НРП від серпня 1894 р. У цьому документі йдеться про відозву до місцевих відділень НРП "провести недільну зустріч на базі Лейбористської Церкви"³. Це свідчить про те, що значна частина перших членів виконавчого комітету НРП, була серед активних діячів та засновників Лейбористських церков. Серед них, наприклад, Фред Броклерхест – генеральний секретар Союзу Лейбористської церкви (січень 1893 – листопад 1895 рр.), якого було обрано членом виконавчого комітету на лютневій конференції НРП, а за рік став її фінансовим секретарем⁴. З інших тогочасних лідерів варто згадати Ф. У. Джоветта (секретар НРП у 1909 – 1911 рр.), який був президентом Лейбористської церкви міста Бредфорд. Він доклав багато зусиль до її піднесення, на протипагу місцевим священнослужителям-нонконформістам, які, у свою чергу, підтримували лібералів.

Необхідно зазначити, що становлення осередку Бредфордської Лейбористської церкви було своєрідною «реакцією» на парламентські вибори 1892 р., на яких місцевий нонконформістський священник закликав підтримати кандидата-ліберала, на протипагу соціалісту Бену Тілету, в результаті чого той втратив багато голосів. Згадуваний Фред Джоветт попереджав нонконформістів-лібералів: «Якщо ви продовжуватиме виступати проти робітничого руху, то найближчим часом будете більше, ніж будь-коли, скаржитись на відсутність робітників у ваших каплицях. Ми створимо власну робітничу церкву»⁵. Актуальність такої своєрідної «погрози» підтвердила і Перша установча конференція НРП, яка відбулася у співпраці із Лейбористською Церквою Бредфорда. У ній узяли участь 5 тис. чоловік, що стало одним із наймасовіших зібрань Лейбористської Церкви⁶.

У 1892 р. Джозеф Берджесс, Маргарет Макміллан та В. Х. Паул Кембелл заснували Лейбористську церкву в Східному Лондоні (хоча вона і проіснувала недовго). К. Харді відкрив Лейбористську церкву в м. Данді, відомо, що і сам Ф. Сноуден (міністр фінансів урядів 1924, 1929, 1931) у 1895 році був активним членом Лейбористської церкви в Кейлі, поки обов'язки лектора НРП не змусили його покинути це місто. Том Манн, перший уповноважений секретар НРП, так само був засновником Лейбористських церков в інших містах. Британський дослідник Г. Мейно

¹ Turner, J. (2009). *Labour's Lost Soul? Recovering the Labour Church* in M. Worley (ed.), *The Foundation of The British Labour Party: Identities, Cultures and Perspectives, 1900-1939*, 236. Library project GoogleBooks <<https://books.google.com.ua/books?id=Fki0YScKbA8C&printsec=frontcover&dq=labour+party&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiQ6-vAz8PcAhUB2CwKHZarCJk4ChDoAQhaMAc#v=onepage&q=labour%20party&f=false>> (2020, травень, 20).

² Там само.

³ Mayhew, G. J. (1980). *The Ethical and Religious Foundations of Socialist Politics in Britain: First Generations and Their Ideals, 1884-1931*. (PhD thesis for the degree of Doctor Philosophy). University of York, 308.

⁴ Там само.

⁵ Turner, J. (2009). *Labour's Lost Soul? Recovering the Labour Church* In M. Worley (ed.), *The Foundation of The British Labour Party: Identities, Cultures and Perspectives, 1900-1939*, 251. Library project GoogleBooks <<https://books.google.com.ua/books?id=Fki0YScKbA8C&printsec=frontcover&dq=labour+party&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiQ6vAz8PcAhUB2CwKHZarCJk4ChDoAQhaMAc#v=onepage&q=labour%20party&f=false>> (2020, Май, 20).

⁶ Там само, 237.

зазначає 60 прикладів, коли члени НРП були важливими діячами Лейбористської церкви і навпаки, коли церковні діячі активно співпрацювали з НРП¹.

Таким чином, співпраця із Лейбористською Церквою позитивно вплинула на зміцнення позицій НРП. Таке своєрідне поєднання духовних потреб, які задовольняла Лейбористська Церква, та соціально-політичних (оскільки активісти НРП, зокрема, К. Харді, Ф. Сноуден та деякі інші були ораторами на зібраннях Лейбористської церкви де «проповідували» шляхи соціального покращення) виявилось вдалим для збільшення прихильників НРП, а згодом і Лейбористської партії.

У цей час виникають і соціалістичні недільні школи, які дослідники часто розглядають як форму діяльності Лейбористської Церкви, яка згодом виокремилася у самостійний рух. Завдяки зусиллям місис Мері Грей, Соціал-Демократична Федерація в Лондоні (в Баттерсі) заснувала недільну школу для навчання дітей соціалістичним принципам². Перше її зібрання відбулося в листопаді 1892, а в 1903 тут вже займалося близько 90 дітей. Вона навчала дітей соціалізму на простих прикладах допомоги батькам. Схожу мету мали Клуби Попелюшки (Cinderella Club) в Лондонському Іст Енді, створені відомим британським соціалістом Р.Блечфордом. Згодом соціалістичні недільні школи було об'єднало в Союзи соціалістичних недільних шкіл. Вже у 1909 р. нараховувалось 5 таких союзів у Глазго, Лондоні, Единбурзі, Ланкаширі і Чешірі і Йоркширі (разом). У 1912 р. до них приєднався Союз в Тайнсайді. Загалом, в Глазго нараховувалось 115 соціалістичних шкіл, 8 – в Единбурзі, 20 – в графстві Йоркшир, 21 – в графстві Ланкашир, 18 – в Лондоні і 4 в Тайнсайді. Загальна чисельність їхніх відвідувачів становила 4540 дітей, 1788 підлітків і 6238 дорослих³.

Вже з 1914 р. рух Соціалістичних Недільних шкіл продовжив справу Лейбористської Церкви, як своєрідна «робітнича» релігійна секта, яка, дійсно, мала більшу популярність ніж Лейбористська Церква⁴. Але з початком Першої світової війни відбувся внутрішній поділ на тих, хто був проти війни і тих, хто мріяв здійснити т. зв. антинімецький «хрестовий похід». Саме «пацифістська позиція», яка культивувалася у середовищі Соціалістичних недільних шкіл, що сприяло їхньому зближенню із НРП.

На перший погляд, кількість соціалістичних недільних шкіл (СНШ) під час Першої світової війни зростала, переважно на заході Шотландії, оскільки тут були сильними антивоєнні настрої. Утім, багатьом працівникам військовий час надав реальне зростання заробітної плати, а, отже, це позначилося на їхньому ставленні до війни. Більшість нових членів, які вступали до СНШ у повоєнну добу, підтримували вже оновлену ліву позицію в НРП. Частина членів СНШ вступала до лав Комуністичної партії Великої Британії (КПВБ), але у 1922 КПВБ дистанціювалася від СНШ, адже Лейбористська партія, в свою чергу, офіційно відмовили КПВБ в асоційованому членстві. Загалом, станом на 1920 р. у Великій Британії діяло 10 союзів, які налічували 149 Соціалістичних Недільних шкіл⁵.

В 20-х рр. ХХ ст. спалахнула нова хвиля суперечок між старими членами СНШ («ідеалістами») та новими активістами («мілітантами»). Цінності християнської етики, були вже менш актуальними для нових членів і рух СНШ почав асоціюватися, як більш радикальна течія британського Лейбористського руху 1930-х рр.

Першочерговою метою Незалежної робітничої партії було прагнення розірвати ті чисельні політичні зв'язки, які об'єднували тред-юніони з лібералами і консерваторами, і навчити ці організації займати незалежні позиції в політичних питаннях. На думку активістів НРП, усе це мало призвести до появи політичного робітничого руху.

Під впливом агітації, яку вела Незалежна робітничка партія, конгрес тред-юніонів у 1899 р. підтримав ініціативу створення «Комітету Робітничого Представництва». Саме завдяки діяльності цього «Комітету» і були закладені першооснови незалежного від лібералів робітничого руху в тогочасній британській політиці. Таким чином, Незалежну робітничу партію можна розглядати, як

¹ Mayhew, G. J. (1980). *The Ethical and Religious Foundations of Socialist Politics in Britain: First Generations and Their Ideals, 1884-1931*. (PhD thesis for the degree of Doctor Philosophy). University of York, 308.

² Reid, F. (1966). Socialist Sunday Schools In Britain, 1892-1939. *International Review of Social History*, 11(1), 21. JSTOR digital library <www.jstor.org/stable/44581568> (2020, May, 29).

³ Там само, 30.

⁴ Там само, 38.

⁵ Там само, 32.

«фундамент» Лейбористської партії, адже саме НРП займає центральне місце в розумінні витоків посилення лейборизму¹.

Слід звернути увагу на те, що на кінець XIX ст. НРП не була достатньо популярною. У 1895р. трохи більше 10 тис. осіб сплачували внески, як члени партії, але на початок 1901 р. і ця кількість зменшилась майже вдвічі. Найміцніші позиції партії були в Ланкаширі, Йоркширі, Центральних регіонах Шотландії. В цей час членська база НРП хоч і скорочувалася, але була більшою за Соціал-Демократичну Федерацію Х.М.Гайдмана, чисельність якої на 1902 р. становила приблизно 1700 чоловік².

НРП ще не мала масової підтримки і залишалась більш-менш потужною лише у містах, зокрема, в Бредфорді, де партія і утворилась. З іншого боку, її пропагандистська робота, а також робота інших соціалістичних товариств та їхніх періодичних видань була впливовою³. Треба зазначити, що багато читачів газет «Лейбор Лідер» (Labour Leader), «Кларіон» (Clarion) та локальних періодичних видань позитивно сприймали соціалістичні гасла НРП, однак партійні внески до її каси не сплачували. Це говорить про те, що британські робітники, поділяючи соціалістичні гасла ідейно, не усвідомлювали практичне значення матеріальних внесків до каси НРП або не могли їх сплачувати через скрутне матеріальне становище (в першу чергу це стосувалося робітників фізичної праці). Також, до 1918 р. не існувало механізму індивідуального членства, чіткої партійної програми. Найбільш відомий соціалістичний трактат Р. Блечфорда «Merrie England» (Весела Англія) продавався за одне пенні, у 1890-х рр. більше 1 млн. його копій було поширено серед робітників. Велика кількість асоційованих клубів і товариств утворилися довкола періодичного видання «Clarion» (Горн), заснованого Р. Блечфордом і А.М. Томсоном у 1891 р. Особливо поширеними були мережі велоклубів «кларіон» (виникла у 1894 в Бірмінгемі) і Кларіон-фургонів, які беруть початок із літа 1896 р. (діяли до 1929 р.), дитячі табори «кларіон» та драмгуртки «кларіон».

Треба сказати, що ідею організації пересувних агітаційних фургонів приписують Джулії Доусон, яка була серед авторів тижневика «Кларіон» (Clarion). Жінки-волонтерки їздили по країні проводячи мітинги просто неба. Вони продавали соціалістичну літературу і роздавали листівки. Кларіон-фургон №1 був заснований на честь відомої соціалістки-агітаторки Каролін Мартін (1867-1896). Необхідно наголосити, що життя волонтерок-агітаторів було нелегким. Вони часто помирали молодими, або сильно підривали своє здоров'я.

Перший тур Кларіон-фургонів, який очолювала Джулія Доусон, тривав із червня по вересень 1896 р. Тур охопив територію від Честера (через графства Чешир, Шропшир, Стеффордшир, Йоркшир, Дюркгейм, Нортумберленд) до Хартпула. Кожен день відбувалися зустрічі. Більшість заходів припадало на вихідний день. Пізніше очільниця туру звітувала, що копії «Веселої Англії», «Кларіону», листівок фабіанців поширювалися серед тих, хто відвідував ці зібрання, тисячами. Такі заходи знайомили британців різного матеріального становища та соціального походження із соціалістичними ідеями, вони поєднували освітню і пропагандистську функції.

В 1897 р. функціонували вже два фургони, один із яких здійснював агітацію на території від Брістоля у графстві Глоустершир до Монмаута у південному Уельсі. На перше його зібрання у Брістолі завітало 2 тис. людей, завдяки цьому, упродовж двох днів було поширено тисячу копій збірки есеїв Р. Блечфорда «Весела Англія»⁴. Другий фургон використовували на узбережжі, в місті Стокпорт. На його базі влаштували дитячий табір для дівчат з незаможних родин Манчестера.

З 1900 р. Джон Брюс Глазир, який після К. Харді посів місце секретаря НРП, сприяв налагодженню відносин із активістами з «Кларіон». Із 1900 р. до агітації через кларіон-фургони долучилися провідні члени НРП: зокрема, секретар НРП Дж. Брюс Глазир протягом місяця брав участь в турах по Шотландії, а лідер Лейбористської партії і її перший Прем'єр міністр Дж. Рамзі Макдональд із дружиною протягом тижня. Проведену роботу виконавчий комітет НРП відзначив

¹ Laybourn, K. (1995). The Rise of Labour and the Decline of Liberalism: The State of the Debate. *History*, 80(259), 225. JSTOR digital library <www.jstor.org/stable/24422523> (2020, May, 29).

² Philips, G. (2001). *The Rise of the Labour Party*. Lnd., Routledge., 14. Library project GoogleBooks <<https://play.google.com/books/reader?id=ul6IAgAAQBAJ&pg=GBS.PT4>> (2020, May, 29).

³ Там само, 14.

⁴ Mayhew, G. J. (1980). *The Ethical and Religious Foundations of Socialist Politics in Britain: First Generations and Their Ideals, 1884-1931*. (PhD thesis for the degree of Doctor Philosophy). University of York, 309.

листом-подякою, направленим до редакції газети «Кларіон» (Clarion) в 1901р. Серед тогочасних джерел містяться інші вітальні повідомлення та інформація про матеріальну допомогу на подальший розвиток руху від «спонсорів»: графині Де Ла Уор, Дж. Холяк, Волтера Крейна, а також священників англіканської церкви: Джона Кліффорда, Стюарта Хедлама, Хенрі Скотта Холлана та інших¹.

Таким чином, Кларіон-фургони були потужним засобом поширення соціалістичних ідей. Рух «Кларіон» із кінця 1890-х років до початку Першої світової війни набирав сили, охоплюючи усе нові території і оновлюючи старі зв'язки на місцях, сприяв об'єднанню сил НРП, СДФ, Фабіанського товариства під своєю егідою. Тури продовжувалися до 1929 р., але наприкінці 20-х – на поч. 30-х ХХ ст. їм на зміну прийшли вже кіно-фургони, які посіли чільне місце в агітаційній компанії Лейбористської партії.

Важливим засобом впливу на тогочасний британський електорат була партійна періодичні видання. Лейбористська преса кін. ХІХ – поч. ХХ ст. представлена, головним чином, двома виданнями: “Labour Leader” (Лейбор Лідер) (до 1904 р. належала К. Харді, пізніше була у власності НРП) та “Clarion” (Горн) (була створена за сприянням Р. Блечфорда). Більшість провідних діячів соціалістичного руху в Британії віддавали перевагу “Clarion”, як газеті, яка найбільше вплинула на формування їх соціалістичних поглядів. Наприкінці 1904 р., коли «Лейбор Лідер» (Labour Leader) перейшов у власність НРП, він мав наклад 13 тис. примірників, в той час як «Кларіон» (Clarion) мав наклад 52 тисячі примірників. В 1909 р. наклад «Лейбор Лідер» зріс до 43 тис. копій, а наклад «Кларіон» на травень 1908 р. сягнув до 80-90 тис. примірників в тиждень².

Завдяки фінансовій підтримці В.Х.Тейлора із Товариства Композиторів у жовтні 1912 р. було засновано газету “Daily Citizen” (Щоденник Громадянина), яка проіснувала до 1915 року. З кінця січня 1911 р. почала виходити газета “Daily Herald” (Щоденний вісник)³. Його редактором був радикальний політик, представник лівого крила партії, Джордж Ленсбері. Газета відображала ліворадикальні погляди. Треба визнати, що зазначені видання не були фінансово вигідними, оскільки не містили інформацію відверто розважального характеру, що традиційно приваблює широке коло читачів, тому потребували постійних витрат на своє утримання. Щоб втриматися на плаву протягом війни, “Daily Herald”, приміром, змушена була змінити свій статус із «щоденної» до «тижневої» газети, утім, вже із кінця березня 1919 р. почала знову виходити щодня⁴. Ця газета Лейбористської партії продовжувала обстоювати радикальні погляди з позиції революційного синдикалізму. Утім, економічні труднощі змусили змінити радикальну тональність на ортодоксальну тред-юніоністську, загальноприйнятну для демократичної публіки. У середньому наклад лейбористської преси становив 100 – 150 тисяч примірників⁵.

Партійні діячі зазначали, що регіональна лейбористська преса була популярнішою за провідну партійну “Daily Herald”, завдяки тому, що враховувала місцеві особливості та потреби⁶. Партійні агітатори, такі як Егертон Уейк, Самуель Хіггенботтам і Херберт Дрінквотер, що були членами партії ще з часів заснування НРП, намагалися сприяти тому, аби місцеві осередки лейбористської партії засновували свої періодичні видання. Деякі місцеві організації сприйняли це з ентузіазмом. Найбільш успішно ця практика втілювалася у регіоні Мідлендсу. Тут на базі лейстерського «Пионеру» (Pioneer), провідного журналу НРП, виходили також бірмінгемський “Town Crier” (Міський Речник), “Nottingham Tribune” (Трибуна Ноттінгема) та газета міста Дербшир – «Worker» (Робітник). Таке об'єднання зусиль допомагало робити якісну періодику, яка повинна була у цьому зрівнятися із центральною газетою партії. (“Daily Herald”).

¹ Там само.

² Там само, 156.

³ Daily Herald. (26.01.1911) The British Newspaper Archive <<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/viewer/BL/0000679/19110126/001/0001#>> (2020, May, 29).

⁴ Daily Herald. (31.03.1919) The British Newspaper Archive <<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/search/results/1919-01-01/1919-12-31>> (2020, May, 29)

⁵ Beers, L. (2010). *Your Britain: Media and the Making of the Labour Party*. Cambridge: Harvard University Press, 25. Library project GoogleBooks <<https://books.google.com.ua/books?id=JkVg1vqo0E4C&printsec=frontcover&dq=labour+party+books&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEWj5mcq5ysjcAhUCfiwKHQoWA7I4ChDoAQhNMAU#v=onepage&q=labour%20party%20books&f=false>> (2020, May, 29).

⁶ Howard, C. (1983). Expectations Born to Death: Local Labour Party Expansion in the 1920s. *The Working Class in Modern British History*. Cambridge, 75-76.

На початку 20-х рр. XX ст. Виконавчий Комітет Лейбористської партії ухвалив рішення про щомісячне видання «Labour News», яке місцеві газети могли використовувати для наповнення своїх видань загальнопартійними новинами. Утім, передруковуючи ці матеріали, місцеві газети втрачали свій місцевий колорит, тому на 1924 р. лише 13 місцевих газет використовували «Labour News» для наповнення своїх видань¹. Однак, без допомоги із центрального офісу більшість регіональних осередків британської Лейбористської партії не могла впоратись із виданням власної періодики, особливо через ускладнення економічної ситуації в країні. Провідними газетами на місцях були «Pioneers» (Піонери), які виходили в містах Вулвіч і Мертір, «Forward» (Вперед), яка виходила в Глазго та «Labour's Northern Voice» (Голос робітників Півночі). Декілька нових газет з'явилося у 1925 р. Стимулом до їхньої появи стала ціла кампанія у пресі, яку розгорнули конкуренти лейбористів довкола резонансного «листа Г. Зінов'єва», який з'явився під час виборів 1924 р. Найбільш вигідною у фінансовому плані для партії була газета «Newport Labour Searchlight» (Лейбористське Світло Ньюпорта), яка виходила в графстві Монмаусшир (Уельс) накладом 3,5 тис. примірників на тиждень. Проведені нами дослідження місцевої періодики 1920-х рр. дозволяють стверджувати, що у більшості випадків тогочасні газети скидалися радше на сухі партійні бюлетені із офіційними фактами.

Загалом, на 1921 р. кількість провінційних щоденних газет у Великій Британії складала 41 ранкову і 85 вечірніх. Британці, в основному, полюбили столичну пресу, утім у Шотландії читачі надавали перевагу місцевим виданням². Порівнюючи із «Daily Mail», чий наклад на 1910 р. становив 1 млн. примірників, чи популярною у 1920-ті рр. серед жіноцтва газетою «Mirror» (Дзеркало), чи впливовою «Daily Chronicle», яка із 1918 по 1928 була власністю Д. Ллойд Джорджа, лейбористська преса у перші десятиріччя XX ст. була популярною серед порівняно невеликого кола соціалістичних симпатиків і прибічників НРП. Постійні матеріальні труднощі змушували редакторів змінювати інформаційне наповнення з метою розширення кола читачів, проте газети, загалом, залишалися фінансово нерентабельними. На цьому фоні преса конкурентів (лібералів і консерваторів) була більш популярною і поширеною.

Окремої уваги потребує висвітлення питання про роботу лейбористів із жіночим електоратом. Вони швидко зрозуміли, які можливості для них надала виборча реформа 1918 року, за якою електорат зріс утричі: із 7,7 млн. до 21,75 млн. чоловік³. На 1918 р. жінки складали майже 40% від загальної кількості виборців, і 43 % у 1924 р., що змушувало лейбористів уважно ставитися до цієї частини електорату⁴. Зокрема, для роботи із жіночою частиною британського суспільства було сформовано нові організації, однією з яких стала Жіноча Ліга Праці. Спочатку, у 1918 р., вона нараховувала 5,5 тис. членів, а в 1925 р. до жіночих секцій вже входило майже 200 тис. осіб.

Жіночі організації були важливою складовою посилення Лейбористської партії в 20-х рр. XX ст. Як зазначав кандидат лейбористів від Шотландії, жінки були вагомим фактором перемоги «адже вони приводили байдужих до виборчих урн, позичали шалі і тримали немовлят, вони приносили хворих та вмираючих на матрацах і вони перемагали»⁵. У 1918 р., згідно партійної конституції, у виконавчому комітеті партії 4 місця надавалось жінкам. Першими від жіноцтва до нього увійшли Етель Сноуден, д-р Етель Бентам, Сюзан Лоуренс і міссіс Харрісон-Белл, яку в 1919 замінила Мері Макартур⁶. Треба відзначити, що партійне керівництво підтримувало тих жінок, які не були пов'язані із войовничим суфражізмом чи фемінізмом. Також, згідно конституції, з жінок, які мали

¹ Там само.

² Beers, L. (2010). *Your Britain: Media and the Making of the Labour Party*. Cambridge: Harvard University Press., 19. Library project GoogleBooks <<https://books.google.com.ua/books?id=JkVglvqo0E4C&printsec=frontcover&dq=labour+party+books&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKewj5mcq5sysjAhUCfiwKHQoWA7I4ChDoAQhNMAU#v=onepage&q=labour%20party%20books&f=false>> (2020, May, 29).

³ Butler, D., Butler, G. (1994). *British Political Facts, 1900-1994*. Lnd., 234.

⁴ Pugh, M. (2010). *Speak For Britain! A new History of the Labour Party*. Lnd., 164. Library project GoogleBooks <<https://play.google.com/books/reader?id=69EJz1ewsLIC&hl=ru&pg=GBS.PR4.w.3.0.4>> (2020, May, 20).

⁵ Philips, G. (2001). *The Rise of the Labour Party*. Lnd., Routledge, 57. Library project GoogleBooks <<https://play.google.com/books/reader?id=ul6IAgAAQBAJ&pg=GBS.PT4>> (2020, May, 29).

⁶ Pugh, M. (2010). *Speak For Britain! A new History of the Labour Party*. Lnd., 165-166. Library project GoogleBooks <<https://play.google.com/books/reader?id=69EJz1ewsLIC&hl=ru&pg=GBS.PR4.w.3.0.4>> (2020, May, 20).

індивідуальне членство, стягувалися нижчі внески, що спрощувало їх входження до партійних лав¹. На 1921 р. в Лейбористській партії нараховувалося близько 70 тис. жінок, у 1924 – 150 тис. і до початку 1928 р. – 250 тис².

Відповідно, зростала і кількість жінок-кандидаток від лейбористів на парламентських виборах. У шести виборчих кампаніях, які проходили у період із 1918 по 1931, їхня загальна кількість склала 116 осіб (приміром ліберали за цей же час виставили 69, а консерватори 35 жінок-кандидаток)³. Утім, зіставлення кількості кандидаток від жіноцтва і кількості тих, хто пройшов зрештою у британський Парламент, свідчить про те, що жіночі кандидатури не були, загалом успішними, що, свідчить про прорахунки партії. Зокрема, на виборах 1924 р. із 22 виставлених кандидаток перемогла тільки одна (Е. Вілкінсон від східного Мідлсборо), вибори, які відбулися в грудні 1923 р. були більш успішними, адже із 14 виставлених кандидаток перемогу здобули 3 представниці (С. Лоуренс від північного округу Вест Хем, М. Бондфілд від Норсхемптона та Дж. Джоунс від Норвіча)⁴. Партійний розкол 1931 р. майже загальмував виборчі досягнення і в жіночому представництві: із 36 кандидаток не пройшло жодної, якщо порівнювати з найбільш успішним 1929 р., коли із 30 кандидаток, місце в Парламенті отримали 9-ро⁵.

Лейбористська партія наймала жінок на роботу як політичних агітаторів. Як і більшість перших кандидаток до британського Парламенту, вони були не одружені. Необхідно нагадати, що під час виборчої реформи 1918 р. було встановлено віковий ценз у 30 років. Жінка або її чоловік обов'язково мали бути внесеними до списку-реєстру місцевих виборців. Це зумовлювалося намаганням закріпити ситуацію, за якою жіноча складова електорату не мала перевищувати чоловічу, таке обмеження лишало приблизно 5 млн. жінок права голосу⁶. До вказаного реєстру також не вносили жінок, молодших за 30 років (їх нараховувалося приблизно 22%), які були представлені переважно робітницями найманої праці, були неодруженими, жили з батьками. Жіноцтво у віці від 30 років, яке вносили до списку, становило майже 8,5 млн. Як правило, у такому віці жінки вже були дружинами і матерями, консервативними у своїх поглядах і, відповідно, голосували переважно за консерваторів⁷. Саме тому, надання жінкам права голосу в результаті виборчої реформи 1918 р. згадується, як «виборча реформа (для) матерів» або «франшиза домогосподарства»⁸. Принагідно треба зазначити, що домашня роль жінки не ставилась під сумнів, навіть при врахуванні її вагомого політичного значення в розвитку Лейбористської партії.

Щорічно проводились конференції жіночої секції Лейбористської партії, де розглядалися питання здоров'я, опіки, дитячого добробуту, благодійності. Це було незвично як для традиційної політичної діяльності, тому деякі члени партії були занепокоєні, що їхня організація перетвориться на «партію домогосподарок». Дійшло навіть до того, що профспілки заперечували внесення до партійної програми пунктів про надбавки на сім'ю чи допомоги на дитину, бо вважали, що це неодмінно вплине на скорочення заробітної плати чоловіків в важких соціально-економічних умовах, в яких тоді жила країна.

Таким чином, протягом 20-х років ХХ ст. Лейбористська партія вчасно зреагувала на збільшення жіночого електорату в результаті виборчих реформ 1918 і 1928 рр. Остання надавала всезагальне виборче право особам від 21 року. Партія підтримувала жіночі організації, зробила обов'язковим входження 4 жінок до виконавчого комітету партії (ця структура зберігалася і на місцевому рівні). Згодом, жінки-лейбористки увійшли і до урядових структур: зокрема, у 1924 р. Маргарет Бондфілд було призначено секретарем Міністра Праці, а в 1929 р. вона навіть очолила це міністерство. Все це стало важливими кроками у залученні жіночого електорату на бік партії. Разом

¹ Там само.

² Там само.

³ Butler, D., Butler, G. (1994). *British Political Facts, 1900-1994*. Lnd., 242.

⁴ Pugh, M. (2010). *Speak For Britain! A new History of the Labour Party*. Lnd., 166. Library project GoogleBooks <<https://play.google.com/books/reader?id=69EJz1ewsLIC&hl=ru&pg=GBS.PR4.w.3.0.4>> (2020, May, 20).

⁵ Butler, D., Butler, G. (1994). *British Political Facts, 1900-1994*. Lnd., 243.

⁶ Butler, D.E. (1963). *The Electoral System in Britain since 1918*. Oxford, 15 *Questia – online library*. <<http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=102002817>> (2020, May, 20).

⁷ Smith, H.L. (2014). *The British Women Suffrage Campaign 1866-1928*. Lnd – NY:Routledge, 90.

⁸ Там само, 16.

з тим, партійне керівництво із обережністю ставилося до войовничо налаштованих суфражисток і феміністок, адже це заважало іміджу партії, як стабільної (конституційної) політичної сили.

Лейбористська партія успішно використовувала агітаційну машину профспілок, освітню функції фабіанців та соціалістичних недільних шкіл, альтернативну релігійність Лейбористської церкви та християнську риторичку соціалістів з НРП для залучення більшої кількості виборців на свій бік. Партія усвідомила важливість залучення нових методів агітації, таких як преса, уважно поставилась до залучення жіночої складової електорату для зміцнення своїх позицій. Агітаційна робота кларіон-фургонів та поширення соціалістичної літератури і періодики підготували ґрунт, завдяки якому Лейбористська партія значно зміцнила свої позиції, що засвідчили її виборчі успіхи 1924 і 1929 років.

References:

1. Turner, J. (2009). *Labour's Lost Soul? Recovering the Labour Church* In M. Worley (Ed.), *The Foundation of The British Labour Party: Identities, Cultures and Perspectives, 1900-1939*. 236-261. Library project GoogleBooks <<https://books.google.com.ua/books?id=Fki0YScKbA8C&printsec=frontcover&dq=labour+party&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiQ6-vAz8PcAhUB2CwKHZarCjk4ChDoAQhAMAc#v=onepage&q=labour%20party&f=false>> (2020, May, 20). [in English].
2. Mayhew, G. J. (1980). *The Ethical and Religious Foundations of Socialist Politics in Britain: First Generations and Their Ideals, 1884-1931*. (Phd thesis for the degree of Doctor Philosophy). University of York. [in English]
3. Reid, F. (1966). Socialist Sunday Schools In Britain, 1892-1939. *International Review of Social History*, 11(1), 18-47. JSTOR digital library <www.jstor.org/stable/44581568> (2020, May, 29). [in English].
4. Laybourn, K. (1995). The Rise of Labour and the Decline of Liberalism: The State of the Debate. *History*, 80(259), 207-226. JSTOR digital library <www.jstor.org/stable/24422523> (2020, May, 29). [in English].
5. Philips, G. (2001). *The Rise of the Labour Party*. Lnd., Routledge. Library project GoogleBooks <<https://play.google.com/books/reader?id=ul6lAgAAQBAJ&pg=GBS.PT4>> (2020, May, 29). [in English].
6. Daily Herald. (26.01.1911) The British Newspaper Archive <<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/viewer/BL/0000679/19110126/001/0001#>> (2020, May, 29). [in English].
7. Beers, L. (2010). *Your Britain: Media and the Making of the Labour Party*. Cambridge: Harvard University Press. Library project GoogleBooks <<https://books.google.com.ua/books?id=JkVg1vqo0E4C&printsec=frontcover&dq=labour+party+books&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwj5mcq5ysjcAhUCfiwKHQoWA7I4ChDoAQhNMAU#v=onepage&q=labour%20party%20books&f=false>> (2020, May, 29). [in English].
8. Howard, C. (1983). Expectations Born to Death: Local Labour Party Expansion in the 1920s. *The Working Class in Modern British History*. Cambridge. [in English].
9. Butler, D., Butler G. (1994). *British Political Facts, 1900-1994*. Lnd. [in English]
10. Pugh, M. (2010). *Speak For Britain! A new History of the Labour Party*. Lnd. Library project GoogleBooks <<https://play.google.com/books/reader?id=69EJz1ewsLIC&hl=ru&pg=GBS.PR4.w.3.0.4>> (2020, May, 20). [in English].
11. Butler, D.E. (1963). *The Electoral System in Britain since 1918*. Oxford. *Questia – online library*. <<http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=102002817>> (2020, May, 20). [in English].
12. Smith, H.L. (2014). *The British Women Suffrage Campaign 1866-1928*. Lnd. – NY:Routledge. [in English].